

Diskurs pretpolitičkog predznaka i njegova obilježja

Vinka DREZGA

UDK: 808.5:32>(497.5)

DOI: 10.15291/ai.3605

PRETHODNO PRIOPĆENJE

Primljeno: 12. listopada 2021.

SAŽETAK

KLJUČNE RIJEČI:

pretpolitički diskurs, nagon za opstankom, poslovice, prirodno pravo, improvizacija, stanični imperativ

Analiza političkoga diskursa u konkretnom društveno-povijesnom kontekstu zemlje koja razvija demokratski sustav na zasadama totalitarne tradicije pokazuje zamjetnu prisutnost narodnih izreka, mudrosti, poslovice u javnom govoru. Navedeni primjeri (U se, na se i poda se.; Snađi se, družē.; Tko je jamio, jamio.) svjedoče o uvjetovanosti čovjekova načina komunikacije, između ostaloga, nagonskom razinom/fiziologijom, koju čovjek dijeli sa životinjskim svijetom. Diskurs u političkoj sferi proizlazi i utječe se elementarnoj egzistenciji, odnosno svakodnevnoj borbi čovjekovoj za opstanak. Iz diskursa se očituje i pojednostavljena percepcija svijeta koja se definira binarnom formulom (afirmativno-negativno, dobro i zlo, mi i oni, naši-vaši). Diskurs obilježen dinamikom prispodobivom stanju prirode, koja proizlazi iz suodnosa sile i straha, u svojem je temelju pretpolitički. Kompatibilan je s Hobbesovim definiranjem stanja prirode kao stanja permamentnog sukoba.

UVOD

U javnom je političkom govoru uočljiva prisutnost izreka, poredbi, metafora iz usmenog narodnog stvaralaštva. Tim govorom dominiraju narodne mudrosti, uzrečice, poslovice koje su tematski obilježene elementarnim čovjekovim nagonom za samoodržanjem. Inspirirane su primarno slikama iz prirode i skrbi čovjeka da organizira svakodnevni život. Štoviše, nagona razina – elementarna zadaća održanja života – jest polazište, ali i točka kojoj se utječe taj oblik političkoga diskursa. Ovaj je rad usredotočen na ona retorička sredstva koja svjedoče o tomu da ljudski naravni instinkt, kako bi preživio, predstavlja izvor nadahnuća nekih političkih govornika u suvremenoj Hrvatskoj.

Glavni predmet rada jest jezik koji predstavlja produkciju svima razumljivih, ne osobito rafiniranih izraza i eksplicitnih riječi s čestim motivima čovjekove fiziologije. On je neposredan, lako razumljiv, jednostavan. Jezgrovite, britke formule bez posebne nadgradnje, sastavni su dio pastoralno „obojenoga“ javnog govora. Ovdašnji javni diskurs obiluje izrazima koji se eksplicitno odnose na čovjekovu spolnost, jedenje i pijenje i uopće uživanje u osjetilnoj dimenziji života (Søltoft, 2017: 106-112). Nije rijetkost da se i u političkoj komunikaciji rabi rječnik koji je prisposodiv prizemnom, uprošćenom govoru, nerijetko i psovka eksplicitnog sadržaja. Pritom je bitno naglasiti kako se u suvremenoj Hrvatskoj diskurs pretpolitičkog predznaka isprepliće s tzv. pravim političkim diskursom. Od osamostaljenja države, i njezina integriranja u Europsku uniju i Sjevernoatlantski savez, bilježi se zamah razvoju suvremenoga političkoga diskursa u nas – u središtu su javne političke rasprave tema koje se odnose na širu zajednicu i njezinu dobrobit. O njima političari raspravljaju s više ili manje retoričkog umijeća. Neki politički govornici, međutim, skloni su u svojim javnim nastupima posegnuti za retoričkim sredstvima pretpolitičkog predznaka. Svrha je takvih pothvata skrenuti pozornost, postići vidljivost kako za samog govornika tako i za agendu koju promiče (Perelman, Olbrechts-Tyteca, 1969: 45). Neposredan je ishod takvih nastupa u pravilu zabava skromnih razmjera.

Polazišna je točka rada sljedeća: u političkoj sferi razvijen je i diskurs koji je primarno pretpolitički. Briga oko opstanka, kao jedno od temeljnih obilježja usmenoga narodnoga blaga, reflektira se i u retorici suvremenih političkih govornika. Kratkim izlaganjem teorijskog okvira i prezentiranjem karakterističnih primjera autor nastoji potkrijepiti polazišnu tvrdnju o zamjetnoj prisutno-

sti prepolitičkog diskursa u Hrvatskoj. Rad analizira obilježja prepolitičkog diskursa koja su u javnom političkom životu ovoga podneblja prisutna barem od kraja 19., odnosno početka 20. stoljeća.

Priroda i društvo – društveni ugovor

Teorijska potka za analizu retorike koja se bitno naslanja na narodno usmeno stvaralaštvo predstavlja *Levijatan*, djelo Thomasa Hobbesa (2013). Prema Hobbesovu učenju, društvenoj zajednici prethodi stanje prirode kao izvorni životni okoliš ljudskim bićima (Bošnjak, 2019 : 278-290). Na toj se razini prirode svatko rukovodi nepisanim pravilom: činiti sve što omogućuje i prolongira život. Pravo na život i očuvanje života, naime, urođeno je nagonsko pravo koje u prirodnom staništu ljudi dijele sa životinjskim svijetom. To pravo čovjeka na sve stvari, sredstva i metode u svrhu zaštite života jest drugo ime za apsolutnu slobodu (Hobbes, 2013: 94-103). Budući da apsolutna sloboda na izbor sredstava za život pripada svakom ljudskom biću, neizbježne posljedice toga stanja jesu kaos i učestale konfrontacije (Jakonen, 2013 : 56-63).

U nadmetanju s drugima za nedostatna sredstva poput hrane, skloništa, krova nad glavom, do izražaja dolazi upravo iskonska narav, sama srž ljudskih bića. Život u prirodnom staništu obilježen je strahom i nuždom da se taj strah prevlada. Usredotočen na tu dimenziju ljudske naravi, Hobbes je (2013: 90-93) čovjeka percipirao najprije kao biće sebično, usmjereno na sebe i zadovoljenje svojih potreba. Za razliku od zajednice višeg stupnja, u prirodnom staništu ne postoje ni okvir niti upute za postupanje i uređenje odnosa među ljudima.¹ Na razini prirode, drugim riječima, ljudska zajednica predstavlja zajednicu nižeg reda, obilježenu anarhijom „u kojoj nema vladavine zakona“ (Jakonen, 2016: 95). Hobbes nudi rješenje: urediti odnose među ljudima tako da se oni izdignu iznad manjkavosti prirodnoga okoliša na razinu uređene ljudske zajednice, i to na temelju društvenoga ugovora. U tom iskoraku – s nagonske prema političkoj razini – čovjek racionalnom odlukom nadilazi okruženje nepredvidljivosti

¹ Za Hobbesa stanje prirode jest stanje bez vlade. Stoga predlaže rješenje, tj. vladu, odnosno vladara, suverena koji ima osobito široke ovlasti. Samo vlada na čelu s vladarom kojemu ovlasti nisu ograničene može biti djelotvorna. Svaki pokušaj ograničavanja ovlasti, naime, predstavlja mogućnost raspada vlade i povratak u stanje prirode. To je pak neuporedivo gore od apsolutne vladavine suverena, proizlazi iz njegova učenja. Dakako da je ponuđeni model posljedica povijesnog konteksta u kojemu je Thomas Hobbes živio. Bilo je to doba političke dezintegracije, građanskoga rata te se model vladavine čvrstom rukom činio pragmatičnim odgovorom. Analizom njegova teorijskog modela dade se zaključiti kako Hobbes ima određene zadržke prema neograničenoj vlasti vladara. Štoviše, u novije vrijeme postoje znatno drukčije interpretacije Hobbesova rada. Uvriježeno je, naime, Hobbesa percipirati kao uvjerenog monarhista; neki ga autori, međutim, smatraju zagovornikom radikalne demokracije (Martel, 2007: 222-230).

i nereda. Dakako da u tom procesu čovjek plaća određenu cijenu: odriče se dijela svoje slobode i prenosi je na vladara (suverena). Zauzvrat, međutim, zadobiva sigurnost i mir.

Razumijevanje kategorija stanja prirode i uređene političke zajednice počiva na razlikovanju čovjeka pripadnika mnoštva (mase) od čovjeka pojedinca, individue u političkoj zajednici. Masa (mnoštvo, latinski *multitudo*) predstavlja „skup ljudskih bića bez moći“ (Jakonen, 2016: 95). Mnoštvo karakterizira pluralnost volja i raznorodnost interesa pa je na razini prepolitičke zajednice teško postići suglasnost oko određenih zajedničkih rješenja. Ljudsko se biće kao biće prirode rukovodi primarno svojom naravi, strastima, sklonostima. Imperativ čovjeka kao bića društvene, političke zajednice jest nadići instinkt i voditi se rasudnim moćima, i na taj način pridonositi i sebi i zajednici.

Društveni je ugovor modus kojim se mnoštvo volja sažima u jednu volju, kod Hobbesa (2013: 119-123) u volju suverena, odnosno u volju većine. U tom se procesu pristajanja na društveni dogovor i ugovor zbiva transformiranje mnoštva ljudskih jedinki iz prirodnog staništa (*habitata*) u racionalna i jednaka bića u društvenom okolišu. Racionalna odluka mnoštva ljudi da vlastite slobode ograniče i predaju jednom, odnosno većem broju predstavnika na upravljanje za dobrobit svijui jest specifična razlika koja odvađa čovjeka kao biće mase od čovjeka građanina.² Pojedinac građanin (*civis*) donosi racionalnu odluku posredno sudjelovati u javnim poslovima zajednice (*politeia, civitas*). Odluka da se zatome i kontroliraju instinkti/ strasti u ime višeg cilja, zajednice koja skrbi o redu i miru, predstavlja razborit izbor političke individue u političkoj zajednici.

Matrica prepolitičkog diskursa

Prepolitičko, tj. stanje prije društvenog dogovora na temelju kojega se uređuju odnosi u zajednici višeg reda karakterizira, dakle, briga ljudskih bića o fiziološkim potrebama – jelu, piću, produljenju vrste. U tom je kontekstu svatko svakomu prijatnija (*homo homini lupus*) pa se napad nameće kao najbolja obrana. Na toj razini nema supstancijalne povezanosti među pojedincima: ona je linearna, počiva na principu udara i protuudara, interakcije su bazične.

² Na sam proces nadilaženja stanja prirode i izazove koji iz toga proizlaze pozornost skreće Alexander Broadie (2013: 6-9). Kako taj proces doista teče? Ugrožava li si vlastiti život pojedinac koji se odlučuje iskoraknuti iz sfere nagona? Tko je taj koji daje prvi poticaj sklapanju društvenoga ugovora? Rasprava o tim pitanjima, međutim, nije predmet ovoga rada.

Verbalna je komunikacija plošna, uprošćena, svodi se uglavnom na brigu o nagonima. Takav elementarni, bazični, naturalistički diskurs prethodi složenom političkom diskursu. U njemu u pravilu nedostaje duhovnih izazova i intelektualnih dosega.

Diskurs na razini prirodnoga staništa korespondira sa slikom svijeta koja je pojednostavljena, proizlazi iz permanentnoga nadmetanja sila dobra i zla. Iz tako percipirane zbilje koja počiva na dvojstvu – suodnosu svjetla i tame, pozitivnoga i negativnoga, djela i nedjela – proizlazi i pristranost, subjektivni pogled na ljude, stvari i pojave: pozitivni su atributi redovito pridržani strani na kojoj smo *mi* i *naši*, a ono negativno se pak pripisuje *njima* i *njihovima*.

Korištenje binarnih formula (mi-oni, naši, vaši, prijatelji-neprijatelji) olakšava funkcioniranje u pretpolitičkoj zajednici. *Naš* krug ljudi (rod, pleme, tabor) predstavlja ono što je ispravno, *oni* pak utjelovljuju sve nasuprotno *nama*. Takva crno-bijela percepcija zbilje je proizvoljna, proizlazi iz motriteljeva kuta gledanja: *Naši vaše nadigraše*. Pretpolitički je diskurs prisposodiv zajednici bez čvrstoga sustava pravila, odnosno, zajednici u kojoj pravila i odluke njezini pripadnici ne smatraju obvezujućima. Pretpolitički diskurs ilustriraju sljedeće izreke:

Tko je jamio, jamio.

U se na se i poda se.

Snadi se, družo.

One, štoviše, predstavljaju svojevrsnu matricu pretpolitičkog diskursa u nas. Tu matricu čine premisa:

U se, na se i poda se.;

modus operandi: Snadi se, družo.;

i ishod, očekivani ili ostvareni: *Tko je jamio, jamio.*

U pretpolitičkoj sferi, sferi prirode, žilavost – sirova životna snaga predstavlja biološku pretpostavku, datost, premisu. Ona je odraz same biti funkcioniranja na razini prirode i determinira način organizacije života u zajednici. Obilježena je mehanizmom podražaja i reakcija (sisanje, kretanje) koji je zajednički čovjeku i najjednostavnijim životinjskim vrstama.

U se, na se i poda se. – predstavlja temeljno načelo pretpolitičkog diskursa. Njome sirova životnost definira funkcioniranje čovjeka u zajednici. Ta izreka u sebi utjelovljuje biološki refleks. Naravni je refleks svakog živog bića, naime, staviti nešto u sebe kad se ogladni, na sebe kad zazebe, poda se nešto kad se legne na odmor, odnosno nekoga da zadovolji spolni nagon. Pretpostavke su to života samoga, njegova održanja i produljenja kroz nove oblike. Ta optika odozdo imanentna je svakoj živoj stanici – održati i nastaviti, tj. stvoriti novi život. Taj celularni zapis/kod/etika ima i svoj izvanjski, prepoznatljivi modus. Način na koji se odgovara tom zovu prirode, naravnoj zadaći, nedefiniran je i nestrukturiran: dopuštena su sva sredstva koja služe primarnoj svrsi održanja života jer proizlaze iz prirodnog prava svakog stvorenja na život (Hobbes, 2013: 94).

Načini odgovora na esencijalni izazov živoga svijeta – preživjeti – u svojoj biti refleksni su: reakcija je to na neposredan podražaj. Gledajući odozdo iz perspektive prirode, svako rješenje koje služi održanju prihvatljivo je i etički opravdano. Formula *Snadi se, družte.* upravo odražava obrazac djelovanja koji počiva na dinamici impulsa i refleksa. Ta formula definira tzv. nižu čovjekovu prirodu koja proizlazi iz suodnosa izvanjskoga podražaja i čovjekove motoričke, gotovo nesvjesne, nevoljne reakcije na nj. Onima najvještijima koji dosljedno slijede stanični zapis/imperativ o preživljavanju pripada i svojevrsna kompenzacija po načelu *tko je jamio, jamio je.* Onaj tko je praksom, vježbom, životnim iskuenjima nadogrudio i izoštrio elementarnu inteligenciju te je brži, izdržljiviji, učinkovitiji u tom hrvanju sa životom, priskrbit će si više dobara. Tim slijedom, sve što u tom životnom snalaženju stekne, uzme, zauzme zadržava kao zasluženu nagradu, a u skladu s prirodnim pravom. Drugim riječima, *tko je jamio, taj je jamio* slijedeći svoj bazični instinkt koji ne ostavlja prostora (niti u pravilu raspolaže intelektualnim sposobnostima) za etičke dvojbe.

ZDRAVORAZUMSKI PRISTUP, ZAZOR OD APSTRAKTNOG

Nagonski uvjetovan, predmetni javni diskurs očituje elementarnu inteligenciju, koja funkcionira na principu prilagodljivosti u službi biološkog opstanka. Kada čovjek živi pod sustavnim pritiskom održanja elementarne egzistencije, njegovi su duhovni horizonti obilježeni namicanjem sredstava za osnovne ži-

votne potrebe. Motivacija za gomilanjem tih materijalnih sredstava proizlazi, dobrim dijelom, iz težnje da se praktički svakodnevna borba za goli život olakša, tj. odgodi na neko vrijeme. U tom je kontekstu i vokabular kojim se pojedinac služi jednoličan. Usporedbe, slike i prenesena značenja inspirirana su zadanim prirodnim poretkom (Lozica, 1989: 35-38). U osobito nerafiniranoj, sirovijoj varijanti, diskursom prevladavaju eksplicitne prizemne formule. U temelju toga diskursa jest čovjekova fiziologija s naglaskom na spolnost. U odvažnijim varijantama, pak, pastoralna svakodnevnicu opisuje se šaljivim formulama, dosjetkama, doskočicama.

Metoda pronalaska verbalnih rješenja u tom se kontekstu primarno oslanja na improvizaciju: rješenja nisu plod čvrstoga sustava pravila i procedure, nego se postižu od slučaja do slučaja. U praksi se taj modus snalaženja *ad hoc* očituje kao „naputak bez naputaka“. U kontekstu sustava koji to nije, već je usredotočen na izvanjsko i osjetilno, kojemu je imperativ namirenje, tj. podilaženje fiziološkim potrebama, najveći je kognitivno-duhovni domet shvatiti verbalnu razmjenu kao igru, zaigranost, kao osobitu potvrdu životnosti (Grlić, 1978: 43-78).

Predmet analize jest i formula *Tko je jamio, jamio*. – i to stoga što predstavlja samu srž pretpolitičkoga diskursa u Hrvatskoj. Ta formula razumije društvenu zajednicu kao nagonisku. Sadržajem i vremenskim slijedom ona proizlazi iz, i čini organsku cjelinu s drugim dvjema uvriježenim izrekama: *U se, na se, i poda se*. i *Snadi se, družu*. Pastoralan način života u spomenutim se izrekama idealizira; njima se promovira sklad s prirodnim poretkom stvari. Potonja je formula o snalaženju, štoviše, sinonim za nadigravanje, okretnost, umijeće preživljavanja. Snalaženje ne isključuje ni jedno sredstvo koje djelotvorno vodi do cilja, pa ni zlorabu okolnosti nauštrb drugih.

Izreke političara nadahnute narodnim stvaralaštvom prevladavajuće su nerafinirane. Predstavljaju neku vrst zaključivanja induktivnom metodom u čijem je temelju iskustvo iz prve ili pak druge ruke, svakako, motrenje i akumuliranje pojedinačnih situacija i postupaka i nastojanje da im se pronađe zajednički nazivnik. Ta se pojedinačna iskustva nastoje poopćiti i izdignuti na razinu smjerokaza, životnoga imperativa. Ako pak posrijedi nije zaključivanje na temelju vlastitog neposrednog iskustva, onda je riječ o zbrajanju lako razumljivih pojedinačnih situacija iz svakodnevnog života i izvlačenju pouka. Posrijedi je tzv. zdravorazumski diskurs koji prosuđuje po modelu „konkretno o konkretnom“. Glavno mu je uporište zdravorazumski pristup ljudima,

stvarima i pojavama; moguće ga je prisposodobiti vlastitom životnom ciklusu i percipirati osjetilima: *Tko se jednom opeče i na hladno puše.*

U tom je diskursu uočljiva odsutnost, štoviše, zazor od apstraktnoga, odmak od dubljih uvida i pokušaja razumijevanja geneze, uzroka određenih društvenih fenomena. Rijetkost je da govornik pretpolitičkog predznaka povezuje događaje i sagledava ih u povijesnoj perspektivi, ili nastoji razumjeti i slušatelju predočiti uzročno-posljedičnu vezu među pojavama. Diskurs, drugim riječima, počiva na načelu neposredne percepcije; oslanja se na uvide u stvarnost koja je neposredna, opipljiva, dostupna oku i uhu. U najboljem je slučaju riječ o plošnom, dvodimenzionalnom pristupu koji sagledava visinu i širinu stvarnosti, dok za ostale dimenzije ne mari.

U pretpolitičkom diskursu ne razglabaju se teme, ideje ni koncepti. Dosjetka služi upravo kao kompenzacija za odmak od apstraktnoga mišljenja. Cilj joj je posvjedočiti da su govornici pretpolitičkoga predznaka osobito živoga duha, s izraženom sposobnošću uočavanja, definiranja životnih uvjeta, ali i njihova nadilaženja humorom, cinizmom.

Pastoralna: *U se, na se i poda se.*

U se, na se i poda se. – pučka je izreka koja zorno potvrđuje usredotočenost čovjeka na svoju fiziološku dimenziju, ali implicira i modus zaigranosti, nastojanje da se tegobni životni uvjeti redefinišu kao igra, kao uživanje u izvanjskoj dimenziji svakodnevice. Pučka je to formula višestoljetne tradicije koja definira čovjeka primarno kao biće prirode. Čovjekova dužnost da osigura život i uvjete za njegovo održanje na što dulji rok u ovoj se izreci nastoji redefinirati kao užitak, osjetilni užitak, ponajprije.

Urođeni instinkt za samoodržanjem predstavlja potku spomenute formule: sva složenost ljudskih odnosa u njoj se jasno i nedvosmisleno svodi na razinu instinkta. Čovjekove fiziološke potrebe uzdižu se i pretvaraju u životni *credo*; interpretiraju se kao početak i kraj ljudskoga zemaljskoga hoda. Štoviše, naravan, nepretenciozan način života čija optika polazi odozdo nastoji se nametnuti za pravu mjeru čovjekova bivanja u svijetu. Izreka predstavlja svojevrsnu odu pastoralnom načinu života. Njome se slavi ukorijenjenost čovjekova u prepoznatljivom okolišu i briga o konkretnom, svakodnevnom bazičnom životnom ritmu. Iz nje se iščitava i žudnja za skladom s primordijalnim poretkom. Na toj je razini organizacije života, koja je upućena na prirodne sile, izražena osobita

čovjekova težnja da se integrira, postigne harmoniju s postojećim ustrojem stvari.³ U tom je kontekstu temeljni modus funkcioniranja prilagodba postojećoj zadanoj strukturi. Čovjekova je dužnost prihvatiti i uskladiti se s ustrojem stvari koji je takav kakav jest, zadan i nije podložan preispitivanju. Bez obzira na to što je život u takvom okolišu nerijetko „usamljenički, siromašan, prljav, težak i kratak“ (Hobbes, 2013: 92), čovjekova je zadaća preuzeti namijenjenu mu ulogu, uključiti se u sustav i pridonositi njegovu održanju.

Iz spomenute se izreke iščitava pomirenost s predeterminiranim stanjem izvanjskoga svijeta. U tom čvrsto zadanom okviru težište nije na pojedincu i njegovim stvaralaštvu nego na sustavu i njegovu perpetuiranju. I u takvom kontekstu, međutim, čovjek može ostaviti svoj vlastiti otisak, prepoznatljiv trag kao dobro odrađen životni put. Taj je individualni trag moguće i precizno izmjeriti, primjerice, duljinom životnoga vijeka. Posebno upečatljivim, dobro odrađenim životom smatra se onaj koji je uključivao mnoge tzv. životne radosti (Johnson, 2019: 419-431).⁴ Drugim riječima, umijeće da se priskrbe sredstva koja će utažiti glad ili žeđ, odnosno potrebu za odmorom i spolni nagon izvanjski je i lako mjerljiv parametar „dobroga života“. Štoviše, pojedinac koji za života uspije namaknuti elementarna materijalna sredstva, krov nad glavom i povrh toga ono izvanjsko, površno, a osjetilno pretvara u postulat života opravdao je svrhu svojega postojanja u ovoj pastoralnoj, odnosno „estetičkoj perspektivi“ (Kierkegaard, 1948).⁵

³ U *Mrtvim kapitalima* Josip Kozarac (1971: 77-117) motri društvo i ljudske odnose iz pastoralne perspektive. Ono primaordijalno: tlo, zemlja, plodovi zemlje – „ono zeleno“ – predstavljaju ključ za razumijevanje čovjekova zemaljskoga kruga. Razumijevanje/prihvatanje prirodnoga reda donosi mir i ravnotežu čovjeku kako na individualnoj tako i na kolektivnoj razini. Ljudsko je biće, poput biljke i drugih živućih vrsta, izdanak svojega tla, tj. prirodnoga okvira koji mu osigurava unutarnji sklad. Priroda je izvor i utočište, ona koja daje prvi impuls životu, ali i okvir, strukturu čovjekovu kretanju, funkcioniranju u svijetu. Kvalitetan je onaj čovjek koji je čvrsto uzemljen. U *Mrtvim kapitalima*, primjerice, potpuno je jasna hijerarhija društvenih, a prirodnih vrijednosti. Na pravoj su strani vrline – umjerenost, red, rad: one su izraz zadane, arhadijski skladne strukture koje je društvo samo prirodni produžetak. Društvena je struktura impregnirana prirodnim ciklusima, od sjetve do žetve.

⁴ Ono prirodno, puteno prisutno je i u Krležinu pismu (2004: 153-198). Ekspresionistički opisi tjelesnosti, naslada i prepustanje strastima u *Povratku Filipa Latinovicza* ustupak su onom animalističkom u čovjeku: ljudska se narav može potiskivati, ali se ne može negirati. Odstupanje od naučenoga uljudenoga ponašanja u društvenom miljeu i sveopće psihosomatsko opuštanje, primjerice, uz pomoć manje ili više društveno prihvatljivih sredstava sastavni su dio životnoga kruga ljudske osobe.

I tjelesna i intelektualna i duhovna dimenzija podjednako su predmet procesa unutarnjeg preispitivanja lika Filipa Latinovicza, primjerice, o smislu života, o svrhovitosti pojedinih životnih odluka. U Krleže je, međutim, marksistički kazano, fokus na nadgradnji, a ne na bazi. Priroda je u njegovu djelu redovito u funkciji društva: ono naravno, iskonsko premisa je koja ima potvrditi čovjeka kao biće društvene zajednice.

⁵ Toj je razini prisposodobiv tzv. estetički modus života, usredotočenost na izvanjsko, osjetilno, lako dostupne užitke. Estetička dimenzija života (Kierkegaard, 1948: 26-75) počiva na naturalističkoj percepciji života koji je zapravo prolazan i kratak te ga valja iskusiti „sada i ovdje“. Jedna od maksima toga pristupa životu jest „uzeti sve što život pruža“. U *Stadijima na životnom putu* Kierkegaard govori i o etičkoj i religijskoj dimenziji ljudskoga bića. U etičkoj fazi čovjek racionalno bira samoga sebe, a ne ono izvanjsko, i time preuzima odgovornost za svoj život. Na religijskoj, najvišoj razini, pak čovjek se odlučuje za vrhunarnost, svjesno birajući Boga.

Improvizacija: *Snadi se, družo!*

Snadi se, družo. – izreka je koja utjelovljuje improvizaciju kao način života u prirodnom staništu. Ta je formula drugo ime za elementarnu inteligenciju. Po-drazumijeva umijeće rješavanja novih situacija, odnosno sposobnost prilagod-be u prostoru i vremenu. Sažima u sebi imperativ preživljavanja. Snalaženje je usmjereno na ono konkretno, kratkoročno, nesustavno. Ne mari za komplek-sne misaone procese, za pripremu, analizu, usporedbu ni sintezu. Prije je to provizorno, brzo, manje promišljeno, a više instinktivno djelovanje *ad hoc*, na mjestu događaja. Srž toga napatka zdravorazumski pristup je: spontani odgo-vor na novonastale okolnosti, bez posebnog plana i bez procedure, a oslanja se sretan trenutak. Snalaženje u prirodnom okolišu je prilagodba, refleks, reakcija na podražaj prije negoli svjesna, promišljena voljna radnja. Tim slijedom i go-vor o snalaženju daje se definirati kao odraz, odnosno reakcija na neposredne uvjete u životnom okruženju.

Izreka koja navodno datira iz sredine prošloga stoljeća sastoji se od samo tri riječi, sažeta je i lako pamtljiva. Nije moguće utvrditi tko je njezin autor, ali se sustavnije u neformalnoj komunikaciji koristi desetljećima. Njome se potiče dobar duh, spremnost; služi pojedincima ili skupinama kao motivacija za dje-lovanje. Predstavlja nepisanu uputu da se u svakoj, pa i najsloženijoj situaciji, traži izlaz. Ta narodna izreka, štoviše, predstavlja svojevrsnu maksimu, životno načelo koje počiva na optimizmu, a promovira vjeru u rješivost svake životne nedaće. Iz nje se iščitava pristup životu koji se rukovodi elementarnim genet-skim zapisom svakog živog bića, tj. zadaćom očuvanja života. Rješenje nije unaprijed zadano nego proizlazi iz same situacije. Način i brzina rješavanja problema ovise u dobroj mjeri o instinktu, dosjetljivosti pojedinca i prethod-nom iskustvu.

U izreci o snalaženju sažima se vrhunaravno načelo bivanja u svijetu pri-rode: živjeti „sada i ovdje“ (*hic et nunc*). Instinkt, refleks, trenutna inspiracija poluge su na kojima počiva formula o čovjeku i njegovu snalaženju u obavlja-nju primarne zadaće živoga stvorenja, tj. u preživljavanju. Izreka je slikovita i prijemčiva, svojevrsna uputa koja to ipak nije. Ona utjelovljuje modus funk-cioniranja u prirodnom staništu; nepisani je to nalog za iznalaženje rješenja u svakom slučaju, odnosno u svakoj konkretnoj situaciji u kojoj se čovjek nađe. U trima riječima sabran je modus djelovanja u okolnostima u kojima nema redovnih instrumenta ni protokola: izlazna je strategija posljedica trenutnoga

nadahnuća. Improvizacija, stvaralaštvo *ad hoc*, iznalaženje rješenja „na licu mjesta“ bitna je odrednica narodnog epskog stvaralaštva. Udivljenost takvom kreativnošću na južnoslavenskim je prostorima šezdesetih godina prošlog stoljeća izrazio Albert B. Lord (1960: 30-67).

Prirodno pravo: *Tko je jamio, jamio.*

Formula *Tko je jamio, jamio.* drugo je ime za egoizam. U stanju prirode egoizam je prirodno pravo, tj. pravo svakoga na sve. Prirodno pravo (*ius naturale*), pak, sloboda je čovjekova da čini što hoće, pa i da raspolaže tuđim tijelom i imovinom. Ili prema Hobbesu (2013: 94), prirodno je pravo čovjekovo da „koristi svoju snagu kako hoće radi očuvanja svoje vlastite naravi, tj. svog vlastitog života“. Prirodno je pravo u svojoj biti pravo jačega, a pogonsko mu je gorivo strah – strah od drugoga, odnosno svake vanjske ugroze. Taj suodnos sile i straha sažet je u uvriježenoj uzrečici: *Tko je jači, taj kvači.*⁶

Iz te se formule iščitava gola borba za život. Njome se slavi čovjekova fizička snaga i spremnost da prikupi plodove, stvari i dobra koja imaju svoju funkciju u čovjekovu bioritmu – jer su jestivi, služe odmoru, štite od nevremena. U okruženju minimalne sigurnosti, a viška ugroza – pokupiti, oteti, zgrnuti, odnosno jamiti, legitimni su načini manifestiranja urođenog nagona za preživljavanjem. Kako će i koliko se tih sredstava osigurati ovisi o sposobnosti svakog pojedinca. U stanju prirode sva su sredstva koja osiguravaju život dopuštena. Uzimanje/otimanje čin je koji je dovršen i ukorijenjen u *ethosu* zajednice, a racionalizacijom se pretvara u naknadu za uloženi trud, u cijenu rada. Iz te se naturalističke perspektive čovjekova snaga, fizički atributi prije svega motre iz kuta korisnosti (uporabljivosti). Pojedinac mora moći upregnuti svoje snage kako bi prikupio konkretna, opipljiva dobra, a ako je moguće, i akumulirati ih. Biološka masa mora biti upotrebljiva i upotrijebljena; ne smije biti uzalud utrošena, jer je krajnja svrha održati postojeći život i osigurati njegovu reprodukciju.

⁶ O čovjeku i odnosima među ljudima na naturalistički način progovara u svojem djelu *Požar strasti* i Josip Kosor (1994: 12). Čovjeka primarno definira njegova narav, snaga, od prirode zadani atributi. Pojedinac je u svojoj biti srastao s tlom iz kojega je poniknuo; njegov je životni ciklus refleksija prirodnoga okoliša u kojemu pribiva. Uskladenost, odnosno odstupanje od prirodnih parametara određuje dinamiku odnosa među ljudima, radnji i zbivanja. I razrješenje sukoba među ljudima odvija se naturalistički, štoviše, animalistički predvidljivo – odmjeravanjem prirodne fizičke snage: *Tu se rvu dvije pasmine* (Kosor, 1994: 61). Udivljen onim iskonskim u ljudskom biću, Kosor odnose među ljudima percipira kao primordijalno nadmetanje dobra i zla. Pritom se te kategorije definiraju upravo na Hobbesov način. Svako se živo biće, dakle i čovjek, rukovodi unutarnjim glasom; na temelju prirodnoga, unutarnjeg osjećaja pojedinac uspijeva razlučiti što pridonosi životu od onoga što mu šteti.

U takvoj su zajednici odnosi među ljudima pojednostavljeni: temelje se na neposrednom interesu (koristi) u očuvanju elementarnih životnih potreba. Onaj pojedinac koji je jedanput učinio uslugu, ili se čini da bi mogao biti od koristi, potencijalni je kandidat za više interakcija. Taj se kriterij korisnosti u međuljudskim odnosima temelji na neposrednom svakodnevnom iskustvu, odnosno unutarnjem osjećaju.

Usmeno narodno blago

Spomenute se formule naslanjaju na tradiciju usmene književnosti; izrastaju iz svakodnevnog života i neposrednog dodira s prirodom, kultiviranja okoliša s ciljem osiguravanja životnih uvjeta. Proizlaze iz nazora na svijet koji ne nadilazi fiziološku razinu, zajedničku svim živim bićima. Taj pristup korespondira s percepcijom života i svijeta koja počiva na dihotomiji dobra i zla. Složeniji diskurs, i uopće verbalna rješenja više razine u tom se kontekstu percipiraju kao nesvrhoviti. Sve što predstavlja otklon od postojećeg jednostavnog komunikacijskog standarda je nerazumljivo, a k tomu, percipira se kao nepotreban gubitak životne energije. Stoga je podložno preziru, odbacivanju ili barem podsmijehu. Formula *Tko je jamio, jamio*. stilom i sadržajem kompatibilna je narodnoj poslovice.

Zadaća je poslovice da životne mudrosti, iskustva stečena u pojedinim životnim situacijama izdigne na razinu poopćenoga mjerila. U narodnim se poslovicama naučene životne lekcije sažimaju u jasnu i upečatljivu izreku koja služi kao smjerokaz, naputak za postupanje u svakodnevnom životu. Uloga poslovice jest i bilježiti informacije o navadama, nepisanim pravilima ponašanja u zajednici. Svjedočenjem o vremenu i prostoru u kratkim i razumljivim formulama, poslovicama, nezaobilazan su doprinos izvornom usmenom pučkom stvaralaštvu.

I svojom formom ova formula dijeli karakteristike poslovice, štoviše, potpune, prave poslovice (Čubelić, 1975: LXVII). Naime, spomenuta je formula kratka, jezgrovita, izražajna, ističe nazor na život i svijet (Čubelić, 1975: LXVII). Specifična je odlika poslovice izdignutost iznad konkretnih okolnosti u kojima je nastala. Uspješno se može rabiti neovisno o vremenu i prostoru, i time postaje kategorija za sebe. Nadilazeći ono pojedinačno, poslovica ispunjava svoju svrhu jezgrovitoga opisa zbilje: postaje bezvremena i sjevremena. Sažeta je, isfiltrirana zbilja, i stoga valjan znak raspoznavanja kulturalnoga *ethosa*.

Narodne poslovice, izreke, uzrečice kao dio usmene pučke književnosti odražavaju društveno tkivo, duh zajednice. U njima je, među ostalim, implicirana pohvala ljudskoj naravi, okretnosti, spremnosti da se nezavidne okolnosti izokrenu i pretvore u prednost, u korist života samoga. Usporedo s tim bazičnim entuzijazmom života za život u narodnom je usmenom stvaralaštvu nerijetko prisutan element determinizma: okviri čovjekova djelovanja su zadani, svakako ograničeni višim silama. Pojedinaac koji uspije nadigrati, zaobići prepreke na životnoj putanji, svojim činjenjem potvrđuje svrhu svojega postojanja, tj. sama sebe. Kada se umetnu u kontekst neizbježnosti, datosti, nepromjenjivih životnih teških okolnosti, onda se i narodne mudrosti o snalažljivom pojedincu koji je ulovio, oteo, *jamio* lovinu ili plijen iščitavaju kao hvalospjevi životnoj snazi.

Ponavljajući ciklusi životnih teškoća predstavljaju trajno nadahnuće ne samo usmenoga književnoga blaga. Predvidljive životne nedaće ne negiraju se niti odbacuju. Naprotiv, kao prevladavajuća tema, narodnom stvaralaštvu priskrbljuje pečat autentičnosti. Narodnim književnim stvaralaštvom posredovana gruba poslovice trajan je izvor inspiracije i nekim suvremenim političkim govornicima. Produkcijom diskursa koji se naslanja na usmeno stvaralaštvo postiže se dodatni učinak: posezanje za simbolima iz usmene ostavštine prethodnih naraštaja i njihovo integriranje u vlastiti politički izraz, što kod političkih govornika može utjecati na proces samospoznavanja. U konačnici, identificiranje s vlastitim kulturalnim postavkama, reproduciranje kulturalnih matrica i njihova nadgradnja pridonose visokom stupnju prepoznatljivosti diskursa prepolitičkoga predznaka.

ZAKLJUČAK

Prepolitički diskurs ne izdiže se iznad biologističke razine. Ono instinktivno u ljudskom biću, elementarni nagon održanja života je polazište, ali i točka kojoj se utječe prepolitički diskurs. Iz njega se iščitava elementarna inteligencija kao prilagodljivost u službi preživljavanja, biološkog opstanka. Počiva na pojednostavljenoj percepciji zbilje koja se izražava binarnim formulama (crno-bijelo, dobro-zlo). Dinamika međuljudskih odnosa definira se u plemenskim kategorijama (mi-oni, naši-njihovi, moj klan nasuprot njegovu klanu). Do izražaja dolazi prirodni egoizam, koji u prirodnom staništu proizlazi iz

suodnosa sile i straha.

Taj je diskurs skroman, bazičan, usmjeren na svakodnevno i konkretno, oku i uhu dohvatljiv. Zazire od apstraktnoga i od složenijih misaonih procesa. Stavljanje naglaska na izvanjsko, površno, bazično – kao okosnicu funkcioniranja u zajednici – rezultira diskursom koji je impregniran osjetilnim.

U pastoralnom poretku sva su sredstva za preživljavanje dopuštena; životne se situacije rješavaju nesustavno, od slučaja do slučaja. Improvizacija kao glavni životni *modus operandi* prodire i u diskurs. Krajnji je domet pretpolitičkog diskursa zabava, s minimalnom ili zanemarivom razinom odgovornosti za izgovoreno. Većina govornika pastoralne razine političku komunikaciju doživljava kao igru, začim procesu zadovoljenja fizioloških potreba. Nastoje uživati u procesu odašiljanja poruka, zabaviti sebe i publiku s rudimentarnom sviješću o mogućim učincima te plošne komunikacije.

LITERATURA

- BOŠNJAK, B. (2019). *Povijest filozofije. Razvoj mišljenja u ideji cjeline 2*. Zagreb, Školska knjiga.
- BROADIE, A. (2013). James Dundas on the Hobbesian State of Nature. *Journal of Scottish Philosophy*. 11(1): 1–13.
- ČUBELIĆ, T. (1975). *Usmene narodne poslovice, pitalice, zagonetke*. Zagreb, Sveučilišna naklada Liber (II izdanje).
- GRLIĆ, D. (1978). *Estetika III*. Zagreb, Naprijed.
- HOBBS, T. (2013). *Levijatan ili Građa, oblik i moć crkvene i građanske države* (II izdanje). Zagreb, Naklada Jesenski i Turk.
- JAKONEN, M. (2013). *Multitude in Motion. Re-readings on the political philosophy of Thomas Hobbes*. Jyvaskyla, Finland, University of Jyvaskyla. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/41204/978-951-39-5164-1_vaitos27042013.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- JAKONEN, M. (2016). Needed but Unwanted. Thomas Hobbes's Warnings on the Dangers of Multitude, Populism and Democracy. *Las Torres de Lucca. International Journal of Political Philosophy*. 5 (9): 89–118. <https://revistas.ucm.es/index.php/LTDL/article/view/76982>
- JOHNSON, D.M. (2019). When Life Becomes a Game: A Moral Lesson from

- Soren Kierkegaard and Bernard Suits. *Sport, Ethics and Philosophy*. 13 (3-4): 419–431.
- KIERKEGAARD, S. (1948). *Étapes sur le Chemin de la Vie*, Lagny-sur-Marne, Gallimard.
- KOSOR, J. (1994). *Požar strasti – Pripovijesti*. Vinkovci, Slavonica, Slavonska naklada “Privlačica”.
- KOZARAC, J. (1971). *Mrtvi kapitali*. Zagreb, Mladost.
- KRLEŽA, M. (2004). *Povratak Filipa Latinovicza*. Zagreb, Večernji list.
- LORD, A. B. (1960). *The Singer of Tales*. Cambridge, Harvard University Press.
- LOZICA, I. (1989). Aurea Aetas. U: Richtman Auguštin, D. i Povrzanović, M. (ur.). *Folklore and Historical Process. (Folklor i povijesni proces.)*, Zagreb, Zavod za istraživanje folklore, 33–39.
- MARTEL, J.R. (2007). *Subverting the Leviathan. Reading Thomas Hobbes as a Radical Democrat*. New York, Columbia University Press.
- PERELMAN, C., L. OLBRECHTS-TYTECA, (1969). *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*. Notre Dame, University of Notre Dame Press.
- SØLTOFT, P. (2017). Soren Kierkegaard and the Romantics: Passion. *International Journal of Philosophy and Theology*, 78 (1-2): 106-120.

PRE-POLITICAL DISCOURSE AND ITS FEATURES

Vinka DREZGA

ABSTRACT

KEYWORDS:

pre-political discourse, drive to self-preservation, proverbs, natural right, improvisation, cellular imperative

Analysis of a political discourse in a country that develops democratic system upon the foundations of its totalitarian past demonstrates that folk sayings, and proverbs persist, to a certain degree, in the public communication. Given examples support the standpoint that communication mode is, among other things, driven by basic instincts/physiology that is common to both humans and animals.

This discourse is pre-political in its essence as it stems from the state of nature and its force-fear dynamics. It is compatible with the Hobbesian state of nature defined as the state of permanent conflict.

Discourse in the political sphere starts and ends with the basic subsistence, i.e. man's daily struggle for survival. This discourse corresponds with a simplified worldview defined by binary formulas (affirmation – negation, good – bad, us – them, ours – theirs).